

*A hazugságokból, amelyeket
elhiszünk, idővel igazságok lesznek,
amelyekkel együtt élünk.*

Oliver Hassencamp

Született hazugok

A kalandjaikról mesélő gyermekeket hallgatva az emberben egyre inkább megerősödik az érzés, hogy született nagyotmondókkal áll szemben. A kicsik hatalmas győzelmekről, igazi hőstettekről beszélnek. Rablókat fognak el, vagy kétévesen kiváló úszók voltak. Ültek már pilótafülkében, és nagy állatokat futamítottak meg.

A gyerekek meséit az a vágy határozza meg, hogy jobb színben tűnjenek fel, konfliktusokat oldjanak meg, vagy egyszerűen csak történeteket találjanak ki. A szülők gyakran nem tudják, mi ilyenkor a teendő. Egyrészt meséket olvasnak a gyermekeiknek, másrészt intik őket, hogy ne vágjanak fel. Ha meghallgatják a bátor kis szabó történetét, példaképnek tekintik a bátor, felvágós fickót. Ennek ellenére megtiltjuk nekik, hogy olyanokat állítsanak, hogy húsz méter mélyre tudnak merülni. Ezzel azt mondjuk nekik, hogy kettős erkölcs van érvényben. Léteznek rossz és jó hazugságok, a felnőtteknek szabad és néha kell is hazudni, míg a gyerekeknek soha.

A szülők és a tanárok még mindig sokkal inkább a hazugság tényét büntetik, ahelyett, hogy végiggondolnák a helyzetet, felderítenék a tulajdonképpeni okot, és a hazugság következményeire figyelnének.

Nézzünk egy példát: tízéves gyerekek biciklivel bementek a városba, holott ezt kifejezetten megtiltották nekik. Amikor megkérdezik tőlük, hogy bebicikliztek-e a városba, azt felelik, csak a trafikig mentek, és vettek egy doboz kólát. A felnőttek a hazugságot komolyabban veszik, mint a motivációt. Ha a gyerekeket a szándékaikról kérdeznénk, a válasz valószínűleg így hangzana: „Kalandra vágytunk, megtehetjük. Óvatosak voltunk. Tudjuk, hogyan kell vigyázni. Már minden közlekedési jelzést ismerünk.” Mi azonban úgysem a veszélyekre hívjuk fel a figyelmüket, hanem eljártsszuk a jó öreg „becsaptál, nagyot csalódtam” játszmat. Holott jobb lenne azt kérdezni: „Mi történt? Figyeltetek a veszélyekre? Mi tetszett? Mi nem sikerült?”

A gyerekek számára keskeny a határvonal a valóság és a hazugság között, gyakran nem is tudják elválasztani egymástól a fantáziát és a realitást. A gyermeki hazugságok gyakran csak jóvá akarnak tenni valamit, amit azonban a felnőttek nem vesznek figyelembe, holott a kicsik csak egy szerencsétlenséget igyekeznek kijavítani, egy katasztrófát meg nem történné tenni, vagy egy ártatlan balesetet kiegyenlíteni. A felnőttek azonban leragadnak a hazugság tényénél. Ezt a tényt aztán felfújják, így túlzott jelentőséget kap. Elfelejtjük, hogy a gyerek nem talált más megoldást a problémára. Csak kritizáljuk, büntetjük, az általa várt segítség pedig elmarad. Tényleg olyan fontos ez a hazugság elleni keresztshadjárat?

Önmagunk hülyének tettetése

Ha valamilyen ostoba hiba miatt elrontanak egy drága számítógépet, a vásárlók nyolcvan százaléka rendjénvalónak

érzi, ha azt mondja a kereskedőnek, hogy nem érti, miért ment tönkre a winchester.

Azoknak kilencven százaléka, akik nem váltanak jegyet a tömegközlekedési eszközökön, az ellenőr hirtelen megjelenésekor valamilyen hajmeresztő történetet igyekszik kitalálni: elgondolkodott, feledékeny volt, ilyesmi. A lényeg, hogy ne tűnjenek lebukott csalónak. Inkább legyenek rossz hazugok.

Annyira nem is kilátástalan a helyzet. Egy egyszerű kifogás is mentőöv lehet. Némi szerencsével akár a büntetés is elkerülhető.

Egy bliccelésen kapott német diák azt magyarázta az ellenőrnek Oslóban, hogy Németországban a diákok ingyen utazhatnak a városi vonalakon. Ezzel elkerülte az igencsak borsos norvég bírságot, ugyanis az ellenőr maga is emlékezni vélte valami hasonlóra. Vagy csak világlátott embernek akart látszani.

Ennél is zseniálisabb volt egy fiatal egyetemista lány, aki az ellenőr megjelenésekor összeesett a buszon. „Szörnyen rosszul vagyok, nem bírok állni a lábamon.” A szenvedés élő szobrává lényegült át; olyan meggyőző volt, hogy az ellenőrök elfeledkeztek kötelességükről, lekísérték a buszról, leültették, vizet hoztak neki. A gond csak annyi volt, hogy a csodálatos színészi teljesítményt követően hosszan kellett várnia a következő buszra.

A hazugságnak van egy különlegessége, amiből egy vérbeli hazug kiválóan profitálhat: csupán az számít hazugságnak, amiről *tudjuk*, hogy nem igaz. Ha tudomásunkon kívül állítunk valótlan, akkor mindössze tévedésről van szó, ami köztudottan emberi dolog, és bocsánatos bűn. A különbségtétel jóformán lehetetlen, így nagyon nehéz felismerni a valódi hazugságot.

Simone Dietz filozófus ezt így fogalmazta meg: „A hazugság szubjektív valótlanság”, amelynek alanya tisztában van állítása igaztalan voltával. Az objektív valótlanságnak, vagyis annak, hogy valami a valóságban igaz vagy hamis, nincs köze a hazugsághoz.²² Mivel nem tudunk beletekinteni más ember fejébe, soha nem lehetünk biztosak abban, hogy akarattal hazudik-e. Minden esetben fennáll a lehetősége, hogy akit hazugsággal vádolunk, az csupán tévedett. Egyedül a valódi vallomás jelenthet bizonyosságot.

A tudatlanság elrejtése

Gyakori, hogy olyankor találkozunk hazugsággal, amikor valaki el akarja rejtetni tudatlanságát vagy alulinformáltságát egy kérdésben. Magunk fedezése érdekében kiötlünk valami többé-kevésbé odaillő feleletet. Például: „Már felkészültek a telefonvonal felújítására?” – „Úgy tudom, igen.” A válaszoló félnek persze gőze sincs a valós helyzetről, de ezt nem óhajtja bevallani.

A főbérlő a telefonban megkérdi az asszonyt: „A férje már dolgozik a biztosítással?” A hölgy válasza: „Úgy vélem.” Nem tudja, mit végzett a férje, de minek azt elmondani? Minek járassa le a férjét, ha nem tudja, hogy áll a dolog?

„Nyomorultul nehéz úgy hazudni, hogy nem ismerjük az igazságot” – írja Esterházy Péter.²³ Szegény. Ki ne érezne együtt a hazuggal? De elemezzük alaposabban ezt

„Nyomorultul nehéz úgy hazudni, hogy nem ismerjük az igazságot.”

a mondatot, máris megérthetjük a valódi jelentését: ha nem ismerem a valóságot, akkor tulajdonképpen csak hazudhatok

vagy beismerhetem a tudatlanságomat, hogy nem tudom,

mi igaz. Ha úgy döntök, nem mutatom meg a tudatlanságot, máris valótlanságot kell állítanom.

A vége a lényeg

Ha hazugság és igazság között kell döntenünk, igencsak zavaros terepre keveredünk, ugyanis elménk nem jelent segítséget a megfelelő értékítéletben.

Például ha az ember végigcsinál egy kellemetlen vizsgálatot, de azt kérdezik, mennyire volt fájdalmas, az utolsó hatvan másodperc lesz a döntő. Ha ez alatt az idő alatt nem voltak nagy fájdalmaink, jóval inkább hajlandóak vagyunk alávetni magunkat egy hasonló vizsgálatnak. Egy kísérlet során a vizsgálók egy kis trükköt vetettek be, a páciensek felét arra bátorították, hogy hosszabban időzzenek a kellemetlen gép alatt, de azt nem mozdították.²⁴ Ezzel az utolsó perc lényegében fájdalommentes lett, hiszen semmi sem történt. Ez a tény önmagában jelentősen megváltoztatta a betegek hozzáállását, és újra bebizonyosodott a mondásban rejlő igazság: minden jó, ha jó a vége.

Egy kellemes végszó, a kritika után egy kedves megjegyzés, egy bonbon valamilyen letolás után – ezek mind sikerrel kecsegtető taktikák, amelyek megmenthetik a hangulatot, és egy kapcsolat minősége az összetűzés ellenére sem romlik meg véglegesen. Még a legjobb szimattal sem lehet egykönnyen megmondani, hogy egyszerűen csak hazugsággal fedeztük a visszavonulásunkat, vagy tényleg baráti befejezést akartunk.